

GÜNÜMÜZ İSLAM DÜNYASI'NDA
MESELELER VE ÇÖZÜM YOLLARI

ULUSLARARASI SEMPOZYUM

10-12 EKİM 2016

BİLDİRİLER

Editörler

Dr. Cezmi BAYRAM
Prof. Dr. Mustafa TEKİN
Doç. Dr. İlyas TOPSAKAL
Doç. Dr. Kerim BULADI
Dr. Fatih YAMAN
Doğan UÇAN

YAYIN NU: 15

ISBN 978-605-9443-08-1

Baskı:

ŞenYıldız Yayıncılık Hediyeelik Eşya ve Tekstil San ve Tic.Ltd.Şti.
Gümüşsuyu caddesi. Dalgıç İş Merkezi No:3 Kat:1 Topkapı-İstanbul
Tel: 0212 483 47 91 • Faks: 0212 483 48 23
İstanbul-Aralık 2016

Türk-İslam Düşüncesinde Büyük Devlet -Ehli Sünnet- ve Muhalefetin Günümüze Yansımaları

Doç. Dr. İlyas Topsakal

Bu çalışma esasen günümüz İslam anlayışının üç ana politik sürecini irdelemek için ortaya konan sorular ve bu sorulara verilen farklı cevaplar çerçevesinde şekillendi. İslam'da bir düşünce sistemi olarak ortaya çıkan ancak bunun ötesine geçerek merkezî devleti ifade eder hale gelen Ehli Sünnet anlayışı söz konusu soruların merkezinde yer almaktadır. Ardından Hz. Peygamberin dâr-ı bekâyâ irtihaliyle meydana çıkan ve muhalif kimliğiyle İslam geleneğinde ikinci ana akım düşünceyi oluşturan Şia anlayışı gelirken üçüncü sırada ise diğerlerine nazaran yeni bir anlayışı temsil eden ve yenilgi sonucu dış etkiyle Haricî düşüncenin devletleşmesi sonucu oluşan çağdaş akım yer alır.

Bu çalışmanın hedefi, internette arama motorlarında 'Türklerin İslam anlayışı' komutunu verdiğinizde karşınıza derli toplu hiçbir verinin çıkmadığı diğer yandan birçok tali konuyla bu meselenin anlatılmaya çalışıldığı bir durumda en azından literatüre katkı sağlamaktır. Çalışmanın amacı ise İslam'ı genel olarak insanları uyumsuzluğa sevk eden muharriklerin güçlü olarak yer bulduğu bir inanç sistemi olarak telakki eden ve İslam ile çatışmayı aynı düzlemde anmaya çaba gösteren çalışmalara yönelik bir itiraz geliştirmektir. Bu çerçevede milletlerin İslam'ı anlama ve uygulamadaki tecrübeleri tarihî anlayış içerisinde yorumlanabilecektir.

Giriş

Türkler ve İslam konusuna genellikle büyük devletin kurucusu kabul edilen bilge kişiler üzerinden bir yaklaşım söz konusudur. Bu kişilerin veraset yoluyla intikal eden birikimlerinin bilhassa İslam ile müşerref olduktan sonra teşekkül eden öğrenme modeli ve halkı devlet içinde millet yapan devlet sistemi üzerinde önemli etkileri olduğu kabul edilir. Hoca Ahmet Yesevi, Şeyh Şabani Veli, Hacı Bektaşî Veli vs. üzerinden devletin kodları, misyonu, insana biçilen roller irdelenir ki bu metot bizim devlet ve millet tarihimiz için isabet-

li ve doğru bir okuma sağlar.¹ Yine Türklerin itikattaki rehberi olan Mâturidî ve akidesi, akla verdiği önem bakımından diğer bölgelerdeki İslam anlayışlarına göre bu dünyada sosyal ve siyasal avantaja sahiptir.

Bununla birlikte ben bu çalışmada ne manevi mimarlarımız üzerinden bir tarih okuması yapacağım ne de itikattaki rehberimizin bize sağladığı dünyevi avantajlardan bahsedeceğim. Benim üzerimde durmak istediğim asıl mesele, Türklerin devlet şuurunu tevarüsen taşıdıkları ve Müslüman olduktan sonra da İslam'da ana akım kabul edilen "Ehl-i Sünnet" kavramının, Türklerdeki bu şuura isim olduğudur.

İslam öncesi ve sonrasında Türklerin devlet modeli üzerine tarih ve yan dallarında epeyce literatür bulmak mümkündür.² Ancak özellikle İslam'dan sonra bu modelin aldığı şekil ve diğer iki büyük milletin yani Arap ve Farsların bu modele itirazı ayrı çalışmalara konu olamamıştır. Bu mesele son dönem düşünürlerimizin eserleri içinde de zaman zaman kendine yer bulmuştur. Bu eserlerin arasında en derli toplu bilgi ise hiç kuşkusuz rahmetli Osman Turan'ın 'Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi' adlı eserinde³ bulunmaktadır.

Ana kolun bir devlet modeli olması İslam'ın ilk kabul edilme sürecinde yani Karahanlı ve Selçuklu dönemlerinde genel otorite olan Abbasi halifesine itaat etmeyenleri yola getirmek olarak okunacak olsa da çok geçmeden Selçuklu hakanları politik gücün temsilcileri olarak temayüz etmiştir. Yani artık İslam'ın dünya üzerindeki temsilcileri ve gücü haline gelmişlerdir. Bu politik sürecin devamını devletin kurucu felsefesinde de görmek mümkündür. Zira sistemin temel dayanağını İslam'ın geniş yorumunu temsil eden Ehl-i Sünnet anlayışı oluşturur.⁴ Bu yargı diğer politik mihrakları inkar etme anlamına gelmez. Bilakis Hz. Peygamberin vefatının ardından Ehl-i Beyt'i idareci olarak görmek isteyenlerin benimsediği ve muhalif kimliğiyle varlık gösteren Şia,

¹ Bakınız; W. Bartold, M. Fuad Köprülü, İslam Medeniyet Tarihi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1984; M. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1984;

² Türklerde devlet anlayışı ile ilgili bakınız; Bahattin Ögel, Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar), Ankara 1982; Düünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları, TDAV yay., İstanbul 2001; İsmet Parmaksızoğlu, Türklerde Devlet Anlayışı, Ankara 1982; Mehmet Niyazi, Türk Devlet Felsefesi, Ötüken Yay., İstanbul 2015; Nihat Sami Banarlı, Devlet ve Devlet Terbiyesi, Kubbealtı Yay., İstanbul 1985. Aydın Taneri, Türklerde Devlet Geleneği, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015.

³ Bu eser dönemin şartları gereği gençlerimizi büyük devlete motive eden üslubu bakımından da ayrı önemi haizdir. Osman Turan Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014

⁴ Komisyon, Tarihte ve Günümüzde Ehl-i Sünnet, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006.

yaygın olan bir diğer politik tavidir. Bu ikinci kolun Fârisîlerle birlikte tecrübe kazanıp hakim sisteme alternatif olması uzun bir süreci kapsar ve hem düşüncede hem de pratikte en zayıf anlarda bile yönetim erkine alternatif olabilme özelliğiyle temayüz eder. Türklerin İslam olmasıyla bu iki ana kol etrafında şekillenen büyük devletlerin siyasal sistemleri uzunca süren dünya egemenliğiyle kendini hissettirir. Ancak bu iki büyük politik akım, nihayetinde 16. yüzyılın başında⁵ elbirliğiyle bu ahengi tarihe gömerler.

Bizim İslam sonrası tarihimizin bence önemli bir diğer meselesi, devlet otoritesinin zayıfladığı anlarda ortaya çıkan ve eskiye dönüşü çağrıştıran ama aynı zamanda modern olan selefi⁶ akımlardır. Günümüzde terörü kendini ifade ve eylem biçimi olarak benimseyen ve katı bir anlayışı temsil eden bu yorumun kökenini hilafetin ilk dönemlerindeki tartışmalarda bulmak mümkün olsa da bu yorumun güçlü kabul gördüğü Arabistan ve çevresindeki coğrafyanın müstakil devlet düşüncesine geçişleri, İngilizlerin bölgeye yaptıkları yatırımın neticesidir. Yani üçüncü akımın İslam topraklarına girişi, diğerlerinin aksine dış dinamiklerin etkisinde ve gelişmiş bir süreçte gerçekleşmiştir.

Tarihselliğin İçinden Teröre Yol Bulan Akım: Üçüncü Yol

Bizim ruhumuzda ve coğrafyamızda ağır tahribata sebep olan sorunlarımız, günümüzde bizden olan her şeyi yok etmekte aceleci davranıyor. Birçok Müslüman genç, aldıkları eğitimin içeriğine bakmaksızın bataklığın içinde ama kendince kutsal bir amaç uğruna kendi hayatına isteyerek son veriyor. Yine 15 Temmuz'da da şahit olunduğu üzere bizim bin bir güçlülükle okutup değerli hale getirdiğimiz birçok gencimiz annesi, babası, kardeşi ve milletine kast ederek cihada çıkıyor. Bu cinayetler olurken İslam ülkelerindeki medya, İslam'ın tecrübî metodu ıskalayan, farklı fakat tehlikeli yorumlarına ve tahrik dolu mesajlarına yer ayırmaya devam edebiliyor. Bununla beraber esaretten kurtulduktan sonra Batılı müsteşriklerin güdümünde zuhura gelen Arap kabile devletlerinin benimsediği ve tarihin derinliklerinde 'haricilik'⁷ olarak karşımıza çıkan bu Üçüncü Yol, İslam entelektüel dünyasında geleneksel düşüncelerimize nazaran daha itibarlı ve güdümlü bir durumdadır.

⁵ Osmanlı Safevî mücadelesinin dünya açısından etkileri için bakınız; Oral Sander, Ankanın Yükselişi ve Düşüşü, İmge Yay., İstanbul 2015.

⁶ Arap Dünyasında Selefilik ve Selefi Hareketler, (Editörler Beşir Musa Nafi vd.), Yarı Yay., İstanbul 2016; Tarihte ve Günümüzde Selefilik, (Kollektif), İSAV Kitaplığı Ensar Yay., Kasım 2013.

⁷ Haricilik ve Hariciler ile ilgili bakınız; Adnan Demircan, Haricilik mezhebinin Doğu Bağılamından Din Siyaset İlişkisi, Beyan Yay., İstanbul 2015; Ali Ünsal, Dünden Bugüne Haricilik ve Neo Hariciler, Işık Yay. İstanbul 2015.

Genel kabul gören bir düşünceyle İslam beldelerindeki asıl mesele, sahip oldukları tecrübî ve politik sistemlerin dünyadaki gelişime paralel olarak güncellenmemesidir. Ancak bunun anlaşılması için İslam ülkelerindeki tecrübî ve tarihsel yönetim modellerinin ne olduğuna dair bir açıklama getirmek zaruridir. Buna göre Arap coğrafyasındaki müsteşrik Batı etkisi ve Fars bölgesindeki alternatif devlet olma hevesi bizi, ortak bir tecrübenin yokluğu neticesine götürür. Ancak yine bu coğrafya üzerinde, devlet olma düsturu etrafında yaşayabilme bilinci açısından sadece zorlayarak gerçekleştirilen bir düzenden de bahsedebiliriz. Selçuklu ve Osmanlı'nın yaptığı gibi ve hatta Abbasi ve Emevîlerin düzeninde görüldüğü üzere... Arap coğrafyasındaki İslam'ın ilk otuz yılı haricindeki bu meseleye bizim dünyamızda gerektiği gibi nüfuz edilememektedir.

Türklerin hâkim olduğu coğrafyada ise tam tersine devlet düzeni ve bu düzene alışkın boylar yaşar. Bu yönüyle Türk devletinin cihan devleti olması fikri, tarihimizde epeyce konu edilmiştir. Ancak içindeki din düşüncesi, fazla irdelenmiş değildir. İslam sonrası büyük Türk devletlerinin ortak düşünce modelini Ehli Sünnet'in⁸ oluşturduğu aşikârdır. Şah İsmail'in kurduğu, sonradan Şîî olan devletin de başlangıçta bu kolun etkisindeyken sonradan dönüştüğü gerçeği göz önüne alınırsa, büyük olabilmenin geniş düşünmeyle mümkün olabileceği ve İslam'ın en geniş ve şeffaf politik yorumunun Ehli Sünnet olduğu sonucu çıkarılabilir. Hatta Ehl-i Sünnet'in içinde dahi esnek yoruma sahip tasavvufî düşüncenin⁹ diğer katı yapılardan farklı olduğunu kabul edebiliriz. Çünkü İslam'ın yabancı topraklardaki gelişimini bu yorumlara borçluyuz. Balkanlar örneğinde bu gerçek ortadadır.¹⁰ Peki du durumu Şia ve kolları için söylemek mümkün müdür?

Tarihsel olarak bu pek mümkün değildir, zira İslam'ın Şia kanalıyla İslam harici topraklarda bir yayılma gösterdiğini göremiyoruz. Politik anlamda Şia'nın iç dünyamıza odaklı bir hareket olduğu söylenebilir. Bir diğer deyişle Şia, Müslümanlar üzerinden hareketle iktidarını sağlayan bir düşüncedir. İslam'ın ilk yorumu olan Ehli Sünnet ise resmî devleti dışa karşı savunan bir politik statüye sahiptir ve bu yönüyle evrensel bir yorumdur. Aynı zamanda

⁸ 922 Miladide Müslüman olan idil Bulgarlarının hayatını kaleme alan Halifenin görevlendirdiği İbn Fazlan bu hususu net olarak dile getirir; geniş bilgi için bakınız; Ramazan Şeşen, İbn Fazlan Seyahatnamesi, Yeditepe, İstanbul 2016; İlyas Topsakal, X-XII. asır İdil (Volga) Bulgarları Tarihi ve İslâmiyet, Basılmamış YL. Lisans Tezi, İstanbul 2000.

⁹ Erol Güngör, İslam tasavvufunun Meseleleri, Ötüken Yay. İstanbul 2004

¹⁰ Ömer Lütfi Barkan, Kolonizatör Türk Dervişleri, Hamle Yayınları, Tarihsiz

içinde birçok tartışmalı problemleri olsa da önceliği dünyadaki güvenliğiyle paraleldir.

İslam olduktan sonra Türklerde bireysel planda kemâl (insan-ı kâmil) ne kadar önemliyse devlet planında da bir o kadar mühimdir. Bu doğrultuda bir diğer soru şu olabilir: Türkler Müslüman olunca geçmişte uyguladıkları politik sistemlerde köklü değişiklikler yaptılar mı? Günümüzde ve geçen on yıllarda İslam ülkelerinde özellikle batılı eğitim almış genç ve okumuşların takılıp kaldığı politik tavır olan İslamcılık, cihat, tağut, bizim atalarımızın tecrübesinde aynı karşılığı buluyor muydu?

Tarihin şahitliğine başvurursak İslam'la tanışan ilk Türk devleti İdil Bulgarlarını bir kenara koyarsak Karahanlılar'dır¹¹ ve bu devlet üzerine yapılan bütün çalışmalar, devletin yönetim sisteminde herhangi bir değişiklik yapılmadığını gösterir. Bilakis eski yönetim sistemi erk olarak aynen devam ederken yeni dine ait umdeler, toplumsal ve ferdî düzenlemeler sağlar. Yani bu süreçte, tartışmayı derinleştirip bütünden kopmayı sağlayan herhangi bir inkılâbın izleri yoktur. Hatta halife tanımada bile politik nedenler gözetilir; devletin sürekliliği ve egemenliği bireyler üzerinde görülürdü. Yine Selçuklularda¹² durum bu minval üzerine seyretmiş; halife, hilafet makamını tanıma, unvanlar hanlar tarafından devletin bir unsuru gibi görülüp geleneksel yönetim devam etmiştir. Bu tecrübî metodun halkının sadece Türk unsurlardan müteşekkil olmaması da¹³ bir diğer husustur. Türklerin sahip olduğu devlet modeli bu dönemde geçerli bir modeldir ve genel kabul görmektedir. Bu politik üslubun merkezinde Maturidi akidesi ve Hanefi uygulaması bulunmaktadır. Elbette bu genel manzaranın içinde farklılıklar ve itirazlar vardır, ancak ne kadar büyük olursa olsun muhalefeti temsil eden Şia, 16. yüzyıla kadar alternatif politik erki sağlayamamıştır.

Peki yaygın olarak benimsenen ve 'Ehl-i Sünnet' olarak kavramsallaşan bu politik tavır devlet açısından nasıl bir önemi haizdi ve Türkler neden bu dogmatik yapıda ısrar ettiler? Sorular farklı açılardan ele alınabilir olsa da tarihsel bakışla verilebilecek muhtemel cevap: devleti kutsal gören, kuta sahip seçilmiş han anlayışı ile birliği ve düzeni sağlamak olacaktır. Aslında bu, geçmişte zaten bulunan birlik şuurunun dinde bir karşılık bulmasından başka bir şey değildir.

¹¹ Ekber N. Necef, Karahanlılar, Selenge Yay. İstanbul 2005; Ömer Soner Hunkan, IQ Kültür sanat Yay., İstanbul 2011.

¹² Osman Oktay, Emeviler Abbasiler Selçuklular, Hikmet yay. İstanbul 2006

¹³ Nadir Özkuyumcu, İlk Müslüman Türk Devletleri Tolunoğulları ve İhşidiler, İrfan yayıncılık, 1996.

Peki bu düşünce diğer İslam diyarlarında böyle midir? Fârisilerin etkin olduğu coğrafyada bu felsefenin oluşmasını tarihsel olarak beklemek sürece uygun olmaz. Nitekim Fârisiler eski devlet geleneğini muhalefeti destekleyerek muhafaza edebilmiş derin bir yapıya sahiptir.¹⁴ Bu, konuda kalem oynatan hemen tüm düşünürlerin teslim ettiği ve benim de katıldığım bir gerçektir. Bu gelişmeyi tarihî olaylarda da takip etmek mümkündür; Abbasilere önce destek olup ardından muhalefette karar kılmaları, zaman zaman hanedanlarıyla en önemli politik etken olmaları, nihayetinde Mısır'da devlet kurmaları ana muhalefet olmalarının temel göstergesidir. Tarihimizin keskin evrelerinde Şia'yı temsil eden politik görüş, en az büyük devleti temsil eden Sünnilik kadar etkileyicidir. Hatta 16. yüzyılda görüldüğü üzere, büyük devlette yaşayan ahalinin toplu tercihinde gidilecek ilk adres konumuna yükselmiştir.¹⁵

Ben burada farklı bir bakışla meseleyi ele almak istiyorum; yorumum belki kasdı aşacaktır ancak bütün amacım tarihe not düşmektir. Aslında Şah İsmail'in kurduğu ikinci Türk devletine kadar umum Türkler arasında Şii-Sünni¹⁶ ayrımı yoktu. Çünkü Türkistan ve diğer Türk ülkelerinde her türlü dersin aynı camide okutulduğunu, bu sürecin de 1600'lü yıllara kadar devam ettiğini belgeler ifade ediyor. Yine tarikat silsilelerinin Hz. Ali evladından olan Caferi Sadık'ta birleşmesi, Türkler arasında gizli ve açık zikrin zaman zaman aynı şahsiyetlerde toplanması, Akkoyunlu ve Karakoyunlu ahalisinin Erdebil Tekkesindeki temsili ve bu tekkenin Türkistan ile Anadolu arasındaki merkezi konumu, bu yorumu destekleyen tarihsel olaylardır.

Ancak ikinci Türk devleti olan Safevilerin doğuda güçlü ve farklı bir İslamî politik yorum olarak varlık göstermesi İslam coğrafyasının tamamıyla ikiye bölünmesine neden olmuştur. Bu, aslında Osmanlı'nın ve nihayetinde İslam medeniyetinin Batı karşısında yenik düşmesinde doğrudan etki sahibi büyük bir yarılımdır ve bu döneme dair yazarların da ortak kanaatidir. En çarpıcı görüntüsüyle doğunun insan kaynağı, artık ikinci bir devleti mezheb/adres edinmiş ve yeni yerlerdeki idarenin varlığına sebep olan popülasyon gücü devamlı olmamıştır. Hakikaten bir devletin büyümesi için gerekli olan üç ana unsur vardır. Bunlar; şuurla bezeli insan gücü, teknoloji ve iktisadi üstünlüktür. Bu yüzyıla kadar bütün şartlar Türklerin yönetiminde bulunan

¹⁴ Barthold, İslam Medeniyeti....., Ankara 1984.

¹⁵ Alparslan Demir, Xvi. Yüzyıl Anadolu'sunda Dış Göçler: Şarkıyan, Karadeniz Araştırmaları, Kış 2011, Sayı 28, s. 51-66

¹⁶ Erhan Afyoncu, Osmanlı-Safevi Mücadelesi: Sünni-Alevi Ayırımını Başlattı, http://www.islamdunyasi.com/index.pl?author_id=1904, Erişim; 20 Kasım 2016

Müslümanların lehinedir; ancak 16. yüzyılın başından itibaren bu avantaj kaybolmuştur.

Bir diğer önemli husus ise Türklerin İslamı ile ilgili olmayan, tamamen tevarüsle sahip oldukları devlet yapısıyla ilgilidir. Tarihçilerin tespitine göre, Türklerin devlet işleyişi¹⁷ doğu ve batı olarak ikiye ayrılır ve doğu, batıya hükmeden kaynak olarak telakki edilir. Buna göre doğuda oturan han her zaman önceliğe sahiptir ve büyük olarak görülür. Tarihimizde birçok olayın müsebbibi olan bu yönetim tarzı, Timur ve Beyazıt Hanın mücadelesinde de etkili olmuştur. Yani Timur'a iltifatın temelinde sadece menfaat yoktur. Bu yönüyle Türk tarihi, bölünmüş birçok devletten ibaret değil, aksine büyük ve tek bir devletin unsurlarıdır. Ancak çoğu zaman alanın genişliği ve coğrafyanın erişilmez engelleri bu birliği dağıtmıştır. Sonuçta bu tecrübî tevarüs, bütün Türk hanlarında milleti tek devlet çatısı altında görme bilgisini kod olarak saklamıştır. Bu anlamıyla Osmanlı Türk devletine rakip yeni Safevi Türk devleti, büyük bir tehdittir. Osmanlı gücünü zirvede tutabilmek için geleneksel anlayışından çıkıp Şia'yı devlet yapan anlayışa savaş açmak zorunda kalmıştır. Nihayetinde asırlardır yapılan da budur. Savaşarak iki koca asrı tüketen iki büyük Türk devleti, kozlarını dini düşünce ve ondan beslenen örgütleriyle sürdürmeyi tercih ede geldiler.¹⁸ Farklı cenahlarda, idareci Türkler arasında bu mücadeleler sürerken daha karmaşık olan ve iki yapıya da alternatif yeni bir politik yapının sahneye çıkmaya hazırlandığını görüyoruz.

Üçüncü Yol, Yeni Selefî Modelli Devletlerin Ortaya Çıkışı

İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren var olan selefî katı anlayış, yukarıda sınırları çizilen tarihsel döngüde nerelerde kalmıştır ve etkisi var mıdır? Elbette, birebir bu etkiyi ölçmek ve doğru anlatmak her sosyal olayda olduğu gibi imkansızdır. Ancak etkileriyle izleri takip edilebilir. Özellikle İslam'ın ana menbaında gelişen Hâricî zihniyet daha sonra Şam'a ve Mısır'a oradan da çevre ülkelere ulaşan bir yol takip etti. Ancak, bu bölgelerdeki halkları yönetmeye yetecek köklü bir politik tecrübeye sahip olmayınca asabiyete bağlı politik tercih dini bilginin içinde kendine yer buldu. Siyasetin her alanına dair verilen farklı hüküm ve ucu açık cevaplar devleti oluşturan tebaanın şurunda zayıflık ve bölünmeye neden oldu. Bir diğer deyişle içinde itirazı barındıran tecrübeden yoksun bu yeni politik tavır bireye özgüydü ve doğrudan Kitab'ı referans alıp aradaki tecrübeye yanlış gözüyle bakıyordu. Hz. Ali ve

¹⁷ Geniş bilgi için bakınız Ögel, Türklerde Devlet....

¹⁸ Hem Sünni hem de Şii dünyanın politik aktörlerinin Türkler olması, Türklerin bu dönemde İslam dünyasındaki konumunu anlamak bakımından önemlidir.

Muaviye'ye muhalif bir duruştan Müslümana karşı cihadı normal gören bir zihniyete evrilen bu yapıyı tarihsellikte okumak bence önemlidir. Çağdaş politik İslamcı hareketlerin temelinde bu anlayışın izleri canlı olarak yaşar ve İslam'ın bütün pratik yorumları, Kitab'ın içinde aranır, yoksa dikkate alınmaz. Bir yönüyle bu akılcı politik hareket birçok adaletsiz yönetim uygulamalarına karşı iktidar olmadığı için belki de doğruları içermekteydi. Yani aslında ileri sürdükleri argümanların hiçbiri büyük devlette denenmiş tecrübeler değildi. Bundan olsa gerek bireye ait bu düşünce yapısı özellikle dinde ilk mesajı alanların bölgelerinde kendisine muhatab buldu. Bununla birlikte din diline hakim olmaları sayesinde sair milletlere karşı ayrıcalıklıydılar.

Bence bu süreç İngiliz işgali altında gelişen İslamcı hareketlerle benzerlik gösterir. Herhangi bir politik güce sahip olamayan hatta esir olan birçok Müslüman düşünür,¹⁹ İslam devleti ve onun kavramlarıyla ilgili bir hayli bilgi üretti. Bu durum aslında devleti hiç bilmeden ve tecrübe etmeden zihinde kurmaktı. Aslında bu düşünürlerin niyetleri güzeldi; en iyi bildikleri üzerinden insanları motive etmeyi istiyorlardı ve öyle de yaptılar. Ancak sonuçta özlemle beklenen devletçikler, huzur ve esenlik yerine derin ayrılık ve düşmanlığı getirdi. Bu aslında umum Müslüman âleminde büyük devlet fikrinin bölgelerdeki cihatçılar eliyle öldürüldüğünün de resmiydi. Başta sorulan güncel soruya atıfla bu sonucu verecek dini bilgi ve birikim bu coğrafyada ister dışarıdan desteklensin isterse doğal olsun, vardı ve hâlihazırda canlı olarak gelişiyor. Hatta bu hareket o kadar canlıdır ki özellikle yarı devletli olan Kafkas, Türkistan ve Balkan Müslümanlarında bilfiil kendini hissettirir. Çağımız İslam düşünürlerinin idareye dönük dini yorumları, aslında günümüzdeki zayıf İslam devletlerinin politik açmazlarına çare için üretilmektedir. Yani İslam'ın tecrübe ve birikimden uzak politik yorumlarının tamamının temelde Hâricî, günümüzde modern kimlik taşıması kaçınılmaz sosyal gerçekliktir.

Türk İslam geleneğinin hala yaşadığı bölgelerde ise devlet olma ve tevârüs bu bilgiye sahiplik gittikçe zayıflasa da bakiyesini korumaktadır²⁰. Kurtuluş savaşındaki milletin toptan devletine sahip çıkması buna açık örnektir. Yine yerleşmiş devlet geleneği olan milletlerde devlet umum milletçe kabul gören kahramanın etrafında şekillenir. Sözelimi 15 Temmuz hadisesinde de benzer bir durum yaşanmış ve Türkiye'de devleti ele geçirmeye çalışan te-

¹⁹ Seyit Kutup, *İslam Düşüncesi*, Milsan basımevi, Türkiye 1984; *İslam Davasının Stratejisi*, Özgü Yay. 2012; *İslam Toplumuna Doğru*, Nahve Yayınları, 1998; *İslam'da Cihat*, Hasan El-Benna, Mevdudi, Seyyid Kutup, Özgü Yayınları, tarihsiz.; Ebul Ala El-Mevdudi, *İslam'da Hükümet*, Buruç Yay. 2016

²⁰ Geniş bilgi için bakınız, Erol Güngör, *İslamın Bugünkü Meseleleri*, Ötügen Yay. İstanbul 2006.

rörist hareket milletin ortak tavrıyla yenilmiştir. Devlet anlayışı biraz daha esnek olan Mısır'da ise durum bizdekinin tersine sonuçlanmıştır. Bu örnekler çoğaltılabilir; burada zikredilmesinin nedeni sadece iki millet arasındaki il/devlet olma farkını ortaya koymaktır.

Kısaca söylemek gerekirse, katı selefi yorumla beslenmiş, büyük devlet olma idealinden yoksun İslam devletçikleri modeli, aslında son yüzyılın Müslümanlarında en ses getiren harekettir ve özellikle desteklenmektedir. Bu süreç, İslam dünyası için yeni bir modelin doğmasına sebep olurken kendi içinde Sünniliği Türklere yâr etmeyecek kadar iyi kurgulanmış bir alt yapıya sahiptir. Bu nedenle hilafet deyince hemen Kureyş'ten olma fikri önemli oluyor, bu kurumun yaşadığı tecrübeler dikkate alınmıyor. Aynı zamanda bu akımın temsilcileri, tevarüs eden bütün tarikat, mezhep.. İslama ait tecrübî ne varsa her şeyi tartışmaya açarken sadece aklıyla politik tercihlerini yazanları tartışmamakta. Yani aslında yeni bir politik sürecin kurulması beraberinde yeni bir felsefe de getiriyor. Aslında ben Türkiye'deki geleneği ısrarla kötileyen dinî yorumların bu anlayıştan etkilendiklerini düşünüyor, bu nedenle bu açıklayıcı tarihselliği öneriyorum. Yani aslında şunu iddia ediyorum: İslam'ın mesajını içeren Kur'an-ı Kerim önceleri de politik düzlemde ferdiyetçi bir bakışla yorumlanmıştı. Ancak günümüzde yorumlama biçimi, eskiden farklı olarak işleyen bir siyasal organizasyonun parçası ve uluslararası bir mücadele alanına dönüştü. Bu nedenledir ki, İslam'ın tecrübeyle örülmesi geleneksel yapısına indirilen her darbe, muhtemel geleceği yıkan politik tavidir.

Üçüncü Yol Ne Öneriyor? ve Sonuç

Sonuç olarak günümüz İslam devletlerinden güçsüz olanları, özellikle otoriteyi hedef alan ve tarihî politik itirazı temsil eden selefi grupların hedefi oluyor. Bu örgütlerin beslendiği ana kaynak düzensizlik ve emniyetsizlik, kısaca devletsizlik olduğu için zayıf devlet kolay hedef olabilmektedir.

Suriye'de bombayla öldürülen Ramazan el-Bûtî, bu nedenle düzenin aleyhine fetva vermemişti. Devlet düzeninden mahrum olmanın sonucu haklılık dahi olsa, masumların ve geleceğin yok oluşuna sebepti. Bu elbette felsefi ve birey açısından sorgulanabilir bir karardı, ancak aynı zamanda devlet ve düzen ve hatta tarihsel bakışla gayet doğrudu. Ülkemizde İslamcı politik geleneğe sahip birçok düşünür, bu kararından dolayı Bûtî'yi eleştirmişti. Fakat ülkemizde de yapılan politik İslami yorumların ne kadar isabetsiz olduğunu yakıp yıkılan İslam şehirleri ve öldürülen milyonlarca Müslüman bize açıkça gösteriyor.

Kabaca günümüzün terör örgütleri, elemanlarını ezilmiş, İslam'ı kültürel

ve yaşanır bir tarz olarak benimseyemeyen, yaşantısını daha çok sanal olarak sürdüren sınıflardan sağlamaktadır. Elbette bu kanı sosyal bir araştırmaya muhtaçtır. Yine bazen dinle yeni tanışan, bütünü görmeden duyduğu heyecanla katılanlar var ki, daha çok Batı'dan gelenler bu sınıftan sayılabilir. İla ve olarak, Uluğ Türkistan'dan gelen çocuk yaşta katılımların arka planında bu coğrafyada son yüzyılda yapılan Vahhabi²¹ propagandasının izlerini bulmak mümkündür ki, Balkanlar da aynı çerçevede değerlendirilebilir. Yine yüzyılların verdiği yenilmişlik ve toplumda kendini yabancı hissetmek de bu örgütlere katılımda motive edici unsur sayılabilir. Son zamanlarda hiçbir dinî ritüele sahip olmasa da kendilerini ispat için gençler bu örgütlere dâhil olabilmektedir.

Ancak her ne olursa olsun, yukarıda sayılan gerekçelerin hiçbiri İslam coğrafyasında yeşerip gelişen politik amaçlı terör örgütlerinin varlığını haklı kılmaz. Bu örgütlerin var olduğuna dair gerçekliği de kimse inkar edemez. İslam'ın bir yorum şekli kendi içinde politik çekişmeyi meşru görüp Müslüman da olsa yok etmeyi amaç edinebiliyorsa bu gerçekle dünyadaki bütün Müslümanlar yüzleşmelidir. Ben bu anlayışın temelini özellikle son yıllarda model olarak alınan politik İslamî figürlerin yetersizliği ve yanlışlığına görüyorum. Mesela İslamî hassasiyetini politik olarak ifade eden gençler, peygamberin sözlerini ve sahabeyi kolaylıkla tartışıp eleştirirken politik figür haline gelen bölgesel önderleri eleştirememektedirler. Giyiminden sigarasına hatta müzik zevkine kadar aykırılığı tarz edinen; geçmişinden hiçbir iz taşımayan ama başkasına olabildiğince benzeyen bu yeni politik neslin İslam'ı yorumlayıp kendi dindaşıyla cihat etmesinde kanaatimce 'geleneksel Türk İslam'ının vebali yoktur. Tam tersine bu anlayış hoşgörüyü temsil eder ve bu konuda medeniyete katkısı büyüktür.

Sonuç olarak Türklerin Ehli Sünnet'i merkeze aldıkları devlet modeliyle aslında Müslüman birliğini amaçladığını; bu anlayışla devleti aynileştirip işleyen bir tecrübî sistem kurduklarını söyleyebilirim. Şia'nın kendiliğinden doğan iç bir hareket olduğunu varsayarak dışarıda bırakalım; Selefî devlet örgütlenmesinin bu birlik ve bütünlüğü zihinlerde yıkan ve gelecekte bir daha aynı rota üzerinde olamayacak bir nesli ortaya çıkartan bir yapı olduğunu fikrimi özetleyebilirim. Özellikle son yüzyıldaki büyük devletten ayrılma isteklerinin sadece dış etkilerle açıklanamayacağını, Müslümanların millet olma şuurunda önemli bir eksiklik olduğunu belirtmeliyim. Birlik olma, devlet olma ve gerektiğinde yeniden ve yeniden var olmak bir tecrübî harekettir, her şart ve zeminde yeniden ve yeniden tevarüs eder.

²¹ Fatih M. Şeker, Osmanlılar ve Vahhabilik, Dergah yay., İstanbul 2007.

Kaynakça

- Afyoncu, Erhan, Osmanlı-Safevi Mücadelesi Sünni-Alevi Ayırımını Başlattı, http://www.islamdunyasi.com/index.pl?author_id=1904, Erişim; 20 Kasım 2016
- Arap Dünyasında Selefilik ve Selefî Hareketler, (Editörler Beşir Musa Nafi vd.), Yarı Yay., İstanbul 2016.
- Banarlı, Nihat Sami, Devlet ve Devlet Terbiyesi, Kubbealtı Yay., İstanbul 1985
- Barkan, Ömer Lütfi, Kolonizatör Türk Dervişleri, Hamle Yayınları, Tarihsiz
- Bartold W, M. Fuad Köprülü, İslam Medeniyet Tarihi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1984.
- El- Benna, Hasan, Mevdudi, Seyyid Kutup, İslam'da Cihat, Özgü Yayınları, tarihsiz.;
- Demir, Alparslan, XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda Dış Göçler: Şarkıyan, Karadeniz Araştırmaları, Kış 2011, Sayı 28, s. 51-66
- Demircan, Adnan, Haricilik mezhebinin Doğuşu Bağlamından Din Siyaset İlişkisi, Beyan Yay., İstanbul 2015.
- Güngör, Erol, İslamın Bugünkü Meseleleri, Ötüken Yay. İstanbul 2006
- ....., İslam tasavvufunun Meseleleri, Ötüken Yay. İstanbul 2004
- Hunkan, Ömer Soner, IQ Kültür sanat Yay., İstanbul 2011.
- Köprülü, M. Fuad, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1984.
- Kutup, Seyit, İslam Düşüncesi, Milsan, Türkiye 1984
- ....., İslam Davasının Stratejisi, Özgü Yay. 2012; İslam Toplumuna Doğru, Nahve Yayınları, 1998;
- Mevdudi, Ebul Ala, İslam'da Hükümet, Buruç Yay. 2016
- Necef, Ekber N., Karahanlılar, Selenge Yay. İstanbul 2005
- Niyazi, Mehmet, Türk Devlet Felsefesi, Ötüken Yay., İstanbul 2015.
- Ögel, Bahartin, Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar), Ankara 1982;
- ....., Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları, TDAV yay., İstanbul 2001.
- Oktay, Osman, Emeviler Abbasiler Selçuklular, Hikmet yay., İstanbul 2006.
- Özkuyumcu, Nadir, İlk Müslüman Türk Devletleri Tolunoğulları ve İhşidiler, İrfan yayıncılık, İstanbul 1996.
- Parmaksızoğlu, İsmet, Türklerde Devlet Anlayışı, Ankara 1982.
- Sander, Oral, Ankanın Yükselişi ve Düşüşü, İmge Yay., İstanbul 2015.
- Şeker, M. Fatih, Osmanlılar ve Vahhabilik, Dergah yay., İstanbul 2007.
- Şeşen, Ramazan, İbn Fazlan Seyahatnamesi, Yeditepe, İstanbul 2016.
- Taneri, Aydın, Türklerde Devlet Geleneği, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015.
- Tarihte ve Günümüzde Ehli Sünnet, Komisyon, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006.
- Tarihte ve Günümüzde Selefilik, (Kollektif), İSAV Kitaplığı Ensar Yay., Kasım 2013.
- Topsakal, İlyas, X-XII. asır İdil (Volga) Bulgarları Tarihi ve İslâmiyet, Basılmamış YL. Lisans Tezi, İstanbul 2000.
- Turan, Osman, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014.
- Ünsal, Ali, Dünden Bugüne Haricilik ve Neo Hariciler, Işık Yay., İstanbul 2015.